

Н. М. Чеботарьова,

кандидат економічних наук,

ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

О. Г. Демченко,

економіст I категорії,

Головне управління статистики в Луганській області

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Постановка проблеми. Малий бізнес в Україні, як і у будь-якій іншій країні з ринковою економікою, має відігравати важливу роль у формуванні передумов створення цивілізованого ринкового середовища. З розширенням економічної самостійності регіонів зростає і значення малого підприємництва для регіонального розвитку. Це обумовлено тим, що підприємства малого бізнесу, залучаючи місцеві сировинні та трудові ресурси, можуть більш ефективно застосувати виробничо-ресурсний потенціал регіонів. Звідси – об'єктивні можливості розвитку суб'єктів малого підприємництва в пріоритетних саме для даних регіонів видах економічної діяльності і сприяння розвитку невеликих міст та селищ. Малий бізнес в певних галузях економіки може більш досконаліше відповідати особливостям попиту стосовно регіональних ринків, стабілізуючи їх, а відносно незначні капіталовкладення у розрахунку на одного зайнятого працівника саме в цих галузях можуть дати конкурентні переваги у порівнянні з великими та середніми суб'єктами підприємництва.

Сукупність наведених чинників спонукає до комплексного аналізу розвитку малого бізнесу. Найбільш доцільним при цьому є використання програмно-цільового методу. Разом з тим, комплексна оцінка малого підприємництва ускладнюється необхідністю визначення узагальнюючого показника, який би об'єднував різноманітні показники в один інтегральний. Дослідження зазначеної проблеми дає підстави стверджувати, що в даному випадку оцінку найбільш обґрунтовано проводити із застосуванням методу багатовимірної середньої.

Аналіз останніх публікацій. З фундаментальних праць за даною тематикою, в першу чергу, слід виділити роботи А. І. Бутенка [1], О. В. Долгальнової [2], А. В. Козаченко [3], В. І. Ляшенка [4]. Дослідженню прикладних аспектів малого бізнесу та його економіко-математичному моделюванню присвячені праці Т. А. Дементьєвої [5], Н. Ю. Іванової [6], Н. Л. Лесик [7] тощо. Однак, комплексну оцінку стану малого підприємництва із застосуванням методу багатовимірної середньої на загальнодержавному та регіональному

рівнях у вітчизняній науці здійснювали І. Г. Манцуров [8] та Н. А. Юріна [9].

Метою статті є комплексна оцінка за методом багатовимірної середньої рівня розвитку малого підприємництва міст Луганської області з подальшим визначенням його стримуючих чинників та напрямів стимулювання в межах коротко та середньострокової перспективи.

Виклад основного матеріалу. Підприємництво є складним, багатовимірним та багаторівневим явищем. Це об'єктивно зумовлює наявність великої кількості підходів і критеріїв, за якими виокремлюють види та форми підприємництва. Однією з найважливіших є нова класифікація суб'єктів малого, середнього та великого підприємництва, закріплена у Господарському кодексі України. Відповідно до діючого законодавства суб'єктами малого підприємництва визнають фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб, середня кількість працюючих у яких за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб, а річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 млн. євро, визначену за середньорічним курсом НБУ (ч. 3 ст. 33). Крім того, з числа суб'єктів малого підприємництва, виокремлюють підкатегорію суб'єктів мікропідприємництва, котра включає фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб, середня кількість працюючих у яких за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід яких від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 млн. євро, визначену за середньорічним курсом НБУ [10].

Розвиток малого підприємництва по регіонах України характеризується не тільки загальною нерівномірністю, а й наявністю низки особливостей. Це пов'язано, насамперед, з різними можливостями створення, функціонування і розвитку малого бізнесу; з конкретними умовами здійснення господарської діяльності, включаючи відмінності платоспроможного попиту населення; з різним рівнем розвиненості ринкової інфраструктури і кваліфікації працівників; з регіональною пріоритетністю за окремими видами економічної діяльності; з відмінністю у дієвості регіональних програм підтримки малого бізнесу тощо.

У сучасних умовах економіки України притаманна нерівномірність розвитку малого бізнесу по окремих її регіонах. Така ж ситуація характерна і для Луганської області, що обумовлено системою об'єктивних соціально-економічних законів розвитку ринкових відносин. За таких умов важливим є об'єктивно оцінити рейтинг кожного міста області щодо рівня розвитку малого бізнесу, виявити міста-лідери і міста-аутсайди. В якості об'єкта порівняльного аналізу виступають 14 міст Луганської області.

Сукупність показників, які відображають склад, структуру і динаміку малого підприємництва Луганщини, визначають його роль в розвитку економіки області та є інструментом для міжрегіональних і міжнародних зіставлень. Отримані у результаті розрахунків показники розвитку суб'єктів малого підприємництва Луганського регіону, дають підстави виокремити лідируючі міста області, і ті, які відстають за рівнем і темпами розвитку.

Сучасна практика управління суб'єктами малого підприємництва неможлива без комплексного підходу щодо оцінки його рівня розвитку у будь-якому регіоні, і визначення узагальнюючого (інтегрального) показника, який би характеризував цей рівень. Здійснення комплексної оцінки розвитку малого бізнесу по містах Луганської області є правомірним проводити із застосуванням методу багатовимірної середньої. Це дасть можливість врахувати сукупність статистичних показників, що характеризують різні аспекти його розвитку.

Узагальнення наявних методичних та прикладних наробіток щодо розв'язання проблеми розвитку малого бізнесу виступає підґрунтям для такого проміжного методичного висновку: для комплексної оцінки рівня розвитку малого бізнесу Луганської області є доцільним застосувати наступні показники: X_1 – питома вага малого підприємництва в загальній кількості суб'єктів підприємництва, %; X_2 – питома вага зайнятих в малому підприємстві в загальній кількості зайнятих в підприємстві, %; X_3 – рівень зайнятих в малому підприємстві в загальній чисельності працездатного населення області, %; X_4 – операційна рентабельність реалізації (співвідношення операційного прибутку і чистого доходу від реалізації), %; X_5 – операційні витрати на одиницю продукції, коп./грн.; X_6 – рентабельність операційної діяльності (співвідношення операційного прибутку і операційних витрат), %; X_7 – продуктивність праці, тис. грн./осіб; X_8 – валові капітальні інвестиції на 1 підприємство малого бізнесу, тис. грн. Із зазначених показників, тільки X_5 є дестимулятором, решта ж показників – стимулятори.

Оцінку рівня розвитку малого підприємництва у розрізі міст Луганської області з використанням неоднорідних показників і різних одиниць виміру,

доцільно здійснювати у відносних величинах шляхом нормування чи стандартизації показників. Для показників-стимуляторів стандартизовані оцінки (Z_{ij}) визначають при співставленні показників по кожному місту з їх максимальним значенням (1):

$$Z_j = 1 - \frac{x_j}{x_{\max}} \quad (1)$$

для дестимуляторів (2):

$$Z_j = 1 - \frac{x_j}{x_{\max}} \quad (2)$$

Для комплексної оцінки розвитку малого бізнесу по містах області у якості бази порівняння є доцільним застосувати кращі максимально досягнуті в містах показники, оскільки вони виступають стимуляторами. Направленість на досягнення більш високого рівня стимулює розвиток й інших міст, дозволяє оцінити ступінь їх диференціації. Розрахунок багатовимірної середньої по містах Луганської області за 2010 і 2011 рр. проведемо на основі даних Головного управління статистики в Луганській області [11, 12, 13].

Слід відмітити, що у зв'язку з останньою зміною статистичної методології не розраховується низка принципово важливих показників, а саме: операційна рентабельність реалізації; операційні витрати на одиницю продукції; валові капітальні інвестиції на одне мале підприємство. Тому, за статистичними даними 2012 р. неможливо провести комплексну оцінку розвитку суб'єктів малого бізнесу.

Багатовимірною середньою для кожного міста області визначається як середня величина із визначених стандартизованих показників:

$$\bar{p}_j = \frac{\sum_{i=1}^m z_j}{m} \quad (3)$$

де m – число стандартизованих показників.

За допомогою інтегрального показника розвитку малого підприємництва визначається рейтинг міст Луганської області (рис. 1).

Комплексна оцінка малого бізнесу регіону показала, що найвищий рівень показників спостерігався в 2011 г. в Луганську (0,792), а найнижчий – в Ровеньках (0,302). Отже, розподіл міст Луганської області за рівнем розвитку малого бізнесу не є однорідним.

При розподілі міст Луганського регіону за рівнем розвитку малого бізнесу доцільно проводити типологічні групування на підставі інтегральних показників. Групування виконане з рівними інтервалами, що дає можливість побудувати вторинне групування міст

Луганщини з виділенням низького, помірного, середнього і високого рівня значень показників малого бізнесу (табл. 1).

З табл. 1 видно, що у 2011 р. з 14-ти міст Луганської області, 8 – було з низьким рівнем розвитку малого бізнесу (57,10%). Даним містам є властивим такі риси: низька питома вага суб'єктів малого підприємництва в їх загальній кількості, низька продуктивність праці та недостатні обсяги валових капітальних інвестицій у розрахунку на одного суб'єкта, великі операційні витрати на одиницю продукції. Це свідчить, що для більшої частки міст області притаманними є прояви погіршення стану розвитку малого та середнього підприємництва. Більш того, для міст з низьким рівнем розвитку малого бізнесу характерні невисокий рівень загального соціально-економічного розвитку, інвестиційної активності, нерозвиненість ринкової інфраструктури, слабка організація взаємодії з іншими суб'єктами господарської діяльності.

Порівняно вищий рівень економічного розвитку та доступність інвестиційних ресурсів обумовили від-

носно високий для Луганського регіону рівень розвитку малого бізнесу обласного центру. Практично за всіма показниками він є лідером або одним з перших. Разом з тим, питома вага зайнятих у малому бізнесі Луганська в загальній кількості працездатного населення, як для розвинених країн, дуже мала – лише 18% [11]. Друге місце в рейтингу серед міст Луганщини за рівнем розвитку малого підприємництва зайняв Северодонецьк, в якому спостерігаються нижчі, в порівнянні з Луганськом, показники рентабельності операційної діяльності, валових капітальних інвестицій на одне підприємство. Третє місце в рейтингу за рівнем розвитку малого бізнесу в області займає Алчевськ, в якому спостерігаються ще нижчі показники, ніж у Луганську та Северодонецьку, за питомою вагою зайнятих в малому бізнесі в загальній чисельності зайнятих в підприємстві, рівню зайнятих в малому бізнесі в числі працездатного населення області, валових капітальних інвестиціях та у розрахунку на одного суб'єкта малого підприємництва.

Для більш повної характеристики рівня розвитку малого бізнесу регіону, проведемо його оцінку за вида-

Рис. 1. Розподіл міст Луганської області за інтегральним показником розвитку малого підприємництва у 2011 р.

Групування міст Луганської області за інтегральним показником розвитку малого підприємництва у 2011 р.

Таблиця 1

Інтегральний показник розвитку малого підприємництва	Міста області		
	Всього міст	Назва міст	Питома вага, %
Низький	8	Антрацит, Брянка, Кіровськ, Красний Луч, Краснодон, Ровеньки, Свердловськ, Стаханов	57,10
Помірний	4	Алчевськ, Лисичанськ, Первомайськ, Рубіжне	28,60
Середній	1	Северодонецьк	7,15
Високий	1	Луганськ	7,15
Загалом	14	-	100,0

ми економічної діяльності, з використанням наступних показників: X_1 – середньорічна кількість зайнятих, тис. осіб; X_2 – питома вага зайнятих у малому бізнесі в загальній кількості зайнятих у підприємстві, %; X_3 – обсяг реалізованої продукції суб'єктами малого підприємництва, млн. грн.; X_4 – продуктивність праці, тис. грн./осіб; X_5 – фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, млн. грн.; X_6 – рентабельність операційної діяльності як співвідношення операційного прибутку та операційних витрат, %; X_7 – валові капітальні інвестиції, млн. грн.

Ці всі показники є стимуляторами. Стандартизовані оцінки (Z_{ij}) для показників – стимуляторів визначають у вигляді співвідношення показників кожного міста з їх максимальним значенням, використовуючи формулу (1). Інтегральний показник (багатомірною середня) визначає рейтинг видів економічної діяльності і для кожного її виду розраховується як середня величина з отриманих стандартизованих показників за формулою (2). Однак, слід враховувати той факт, що мале підприємство представлено не в усіх видах економічної діяльності: не здійснюється діяльність у сфері державного управління і в таких видах, як „діяльність екстериторіальних організацій”.

У 2010 – 2011 рр. на Луганщині лідером серед видів економічної діяльності є торгівля, ремонт авто і побутової техніки (при цьому, за підсумками 2011 р. даний вид діяльності – практично єдиний, в якому спостерігаються зворотні тенденції), на другому місці – сільське господарство, мисливство й лісове господарство, на третьому – операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг (рис. 2).

Отже, розвиток малого підприємництва більшою мірою представлений сферою послуг, що пояснюється

необхідністю вкладенням значно меншого капіталу для відкриття і функціонування підприємств цієї сфери в порівнянні з виробничими підприємствами; швидкою оборотністю наявних грошових коштів і орієнтацією цих підприємств на локальний попит.

Суб'єкти підприємництва, що здійснюють діяльність у торгівлі, займають перші місця за середньорічною чисельністю зайнятих працівників, обсягами реалізованої продукції, продуктивністю праці і валовими капітальними інвестиціями. Суб'єкти, які займаються сільським господарством, мисливством і лісовим господарством, є лідерами з одержаного фінансовому результату від звичайної діяльності до оподаткування, і по рентабельності операційної діяльності.

Суб'єкти підприємництва, що займаються операціями з нерухомим майном, орендою та інжинірингом, не лідирують за жодним показником, але мають високі стандартизовані оцінки за середньорічною чисельністю зайнятих, питоною вагою зайнятих в малому бізнесі в загальній кількості зайнятих в підприємстві, фінансовим результатом від звичайної діяльності до оподаткування та валовими капітальними інвестиціями. Видами діяльності, які потребують регіональної й державної підтримки, є діяльність готелів та ресторанів, а також у сферах надання комунальних і індивідуальних послуг та освіти.

Проаналізуємо динаміку інтегрального показника розвитку малого підприємництва Луганської області за видам економічної діяльності в 2011 р. порівняно з 2010 р. (табл. 2).

Отже, за два роки дослідження більшість видів діяльності (дев'ять з одинадцяти) продемонстрували збільшення інтегрального показника розвитку малого бізнесу Луганщини, що, в свою чергу, характеризує

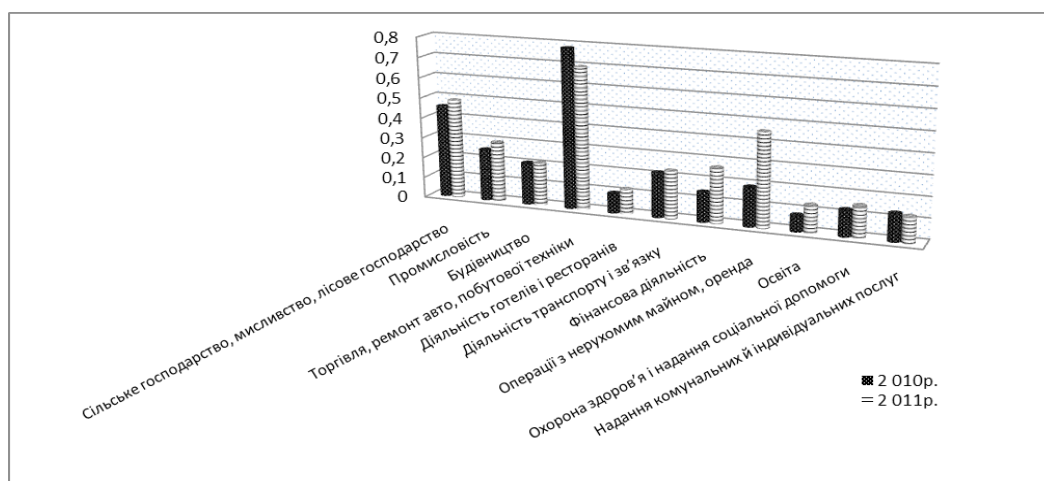

Рис. 2. Розподіл видів економічної діяльності за інтегральним показником розвитку малого підприємництва в Луганській області у 2010-2011 рр.

**Динаміка інтегрального показника розвитку малого підприємництва
Луганської області за видами економічної діяльності в 2010 – 2011 рр.**

Види економічної діяльності	2010 р.		2011 р.		Зміна рейтингу	Темп росту, %
	$\bar{P}_j$	рейтинг	$\bar{P}_j$	рейтинг		
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	0,455	2	0,489	2	-	107,5
Промисловість	0,254	3	0,295	4	↓1	116,2
Будівництво	0,206	5	0,211	7	↓2	102,7
Торгівля, ремонт авто, побутової техніки	0,783	1	0,697	1	-	89,0
Діяльність готелів та ресторанів	0,096	10	0,122	11	↓1	126,7
Діяльність транспорту та зв'язку	0,218	4	0,233	6	↓2	106,7
Фінансова діяльність	0,145	7	0,269	5	↑2	185,5
Операції з нерухомим майном, оренда	0,191	6	0,458	3	↑3	239,5
Освіта	0,079	11	0,133	9	↑2	168,8
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,127	9	0,153	8	↑1	120,4
Надання комунальних та індивідуальних послуг	0,133	8	0,125	10	↓2	94,0

зростання темпів розвитку малого бізнесу та його ефективності. Відмітимо також, що найбільше зростання інтегрального показника спостерігалось в підприємницьких структурах по операціях з нерухомим майном і орендою (у 2,4 рази). Це підтверджується збільшенням прибутку від звичайної діяльності до оподаткування на 25 млн. грн.

Висновки та пропозиції. Підсумовуючи результати проведеного аналізу, можна виокремити причини диференціації міст Луганської області за інтегральним показником розвитку малого підприємництва. Серед них:

- відсутність дієвої державної підтримки розвитку малого підприємництва в Україні;
- відносно низький рівень інвестиційної привабливості Луганського регіону;
- розвиненість інститутів ринкової інфраструктури в регіоні;
- наявність суттєвих фінансових бар'єрів (нестача власних коштів підприємців, неефективна податкова політика, високий процент по кредитах та складність їх отримання);
- наявність суттєвих адміністративних бар'єрів (загальна корупція, складність оформлення й отримання дозвільних документів для здійснення підприємницької діяльності, непрозорість адміністрування податків і зборів);
- високі тарифи на послуги природних монополій.

Проведене дослідження виступає підґрунтям для наступних пропозицій.

Першочерговими заходами щодо стимулювання розвитку малого підприємництва в Луганській області

та його використання у якості дієвого важеля комплексного соціально-економічного розвитку регіону доцільно виокремити:

1) опрацювання і прийняття Регіональної програми підтримки розвитку малого та середнього бізнесу Луганської області, яка має бути зорієнтована на першочергове стимулювання матеріальних видів діяльності;

2) запровадження дієвої політики державно-приватного співробітництва, однією зі складових якої доцільно визначити заохочення провідних банківських установ до мікрокредитування малого бізнесу;

3) виділення з бюджету області коштів (у тому числі загальнодержавні субвенції) на стимулювання розвитку малого підприємництва в шахтарських містах і поселеннях з передбаченням диверсифікації в них структури господарської діяльності).

Література

1. **Модернізація** механізмів розвитку малого та середнього бізнесу: моногр. / А. І. Бутенко, М. П. Войнаренко, В. І. Ляшенко та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2011. – 326 с.
2. **Долгальова О. В.** Малий бізнес в Україні (від політики підтримки до політики сталого розвитку і партнерства): монограф. / О. В. Долгальова. – Донецьк: ВІК, 2007. – 449 с.
3. **Козаченко А. В.** Малий бізнес: устійчивість и компенсаторные возможности: моногр. / Козаченко А. В., Воронкова А. Э., Медяник В. Ю., Назаров В. В. – Киев: Либра, 2003. – 328 с.
4. **Ляшенко В. И.** Регулирование развития малого предпринимательства в Украине: проблемы и пути

решения: монограф. / НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2007. – 452 с. 5. **Дементьева Т. А.** Активизация инновационной деятельности малых и средних предприятий на основе кластерной структуры их организации / Т. А. Дементьева // *Економічний вісник Донбасу*. – 2010. – № 1 (19). – С. 142 – 149. 6. **Иванова Н. Ю.** Экономико-математическое моделирование малого бизнеса (обзор подходов) / Н. Ю. Иванова, А. И. Орлов // *Экономика и математические методы*. – 2001. – Т. 37. – № 2. – С. 128 – 136. 7. **Лесик Н. Л.** Мале підприємництво: ефективність становлення та особливості розвитку: автореф. дис... на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук: спец.: 08.01.01 / Лесик Н.Л.; Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 21 с. 8. **Манцуров І. Г.** Розвиток малих підприємств (статистичне оцінювання впливу на економічне зростання та конкурентоспроможність країни): монографія / І. Г. Манцуров, С. С. Вацаєв, С. Г. Дрига та ін. – К. : КНЕУ, 2009. – 181 с. 9. **Юрина Н. А.** Комплексная оценка развития малого бизнеса Донецкой области // *Економічний вісник Донбасу*. – 2011. – № 1 (23). – С. 21 – 26. 10. **Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV.** Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. 11. **Статистичний щорічник Луганської області за 2011 рік / за ред. С. Г. Пілієва.** – Луганськ, 2012. – 493 с. 12. <http://lugastat.lg.ua/>. 13. **Статистичний збірник „Основні показники діяльності малих підприємств Луганської області за 2011р.” / за ред. В. О. Иванова.** – Луганськ, 2012. – 88 с. 14. **Статистичний збірник „Основні показники діяльності малих підприємств Луганської області за 2012р.” / за ред. В. О. Иванова.** – Луганськ, 2013. – 100 с.

Чеботарьова Н. М., Демченко О. Г. Комплексний аналіз малого підприємництва Луганської області як складова формування соціально-економічного розвитку регіонів

В статті за методом багатовимірної середньої проведено дослідження рівня розвитку суб'єктів малого підприємництва міст Луганської області за галузевою та територіальною ознаками. Класифіко-

вано головні причини його незадовільного стану та визначено першочергові заходи щодо стимулювання розвитку, які доцільно застосувати на регіональному рівні.

Ключові слова: мале підприємництво, Луганська область, комплексний аналіз, розвиток, метод багатовимірної середньої.

Чеботарева Н. Н., Демченко О. Г. Комплексный анализ малого предпринимательства Луганской области как составляющая формирования социально-экономического развития региона

В статье с помощью метода многомерной средней проведено исследование уровня развития субъектов малого предпринимательства городов Луганской области по отраслевому и территориальному признаку. Проклассифицированы главные причины его неудовлетворительного состояния и определены первоочередные меры по стимулированию развития, которые целесообразно применить на региональном уровне.

Ключевые слова: малое предпринимательство, Луганская область, комплексный анализ, развитие, метод многомерной средней.

Chebotareva N., Demchenko O. Comprehensive Analysis of Small Business of Luhansk Region as Part of Forming of Social and Economic Development of Regions.

Utilising the method of multi-dimensional medium the level of development of small businesses of Luhansk region on the basis sectoral and territorial characteristics studied in the article. Classified main reasons for its poor condition and identifies immediate measures to stimulate development that are expedient to be utilised at the regional level.

Key words: small business, Luhansk region, comprehensive analysis of development, method of multi-dimensional medium.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2014

Прийнято до друку 25.06.2014